

A HADIFOGOLY- KÉRDÉSRŐL.

ÍRTA:
Dr. LÓRÁNT ÁRMIN
ÜGYVÉD.

BUDAPEST, 1915
HEDVIG IMRE KÖNYVNYOMDÁJA BUDAPEST, VII., WESSELÉNYI-UTCA 9-
TELEFON 11-80.

ELŐSZÓ.

Nyolc hónapja annak, hogy a magyar vörös kereszt által alapított hadifog oly irodában működöm. Ezen idő alatt a keze-men átment több ezer levélből a háborúnak igen sok fájdalmát, könnyét és sóhajtását olvashattam ki.

Csak közvetve láttam ugyan azt a tömegsz szenvedést, amelyet a háború okoz, de így is — a távolból, nagyon megmarkolta a szívemet. Mintha a viharos tenger partján állottam volna s a háborgó hullámok egy a távolban elpusztult nagy hajónak roncsait hozták volna felém.

Sokszor jutott eszembe az az allegória, amely a háborút lovas képében ábrázolja, amint mereven előre néző arccal keresztül gázol az emberek sokaságán, kérlelhetlenül mindenkit és mindent eltaposva. Sokszor támadt föl bennem a kérdés, hogy vájjon a borzasztó lovasnak mindent el kelt-e gázolnia, ami útjába akad? Nem lehetséges-e szánalom és kímélet? Vájjon, ha nem mereven, előre néz mindig, hanem néha jobbra, néha balra, könyörületos vigyázattal, hogy ne kerüljön minden a lova patája alá, — vájjon nem érhetné el akkor is a célját? Vájjon a háborúban a könyörület szavának el kell némulnia egészen?

A kínzó kérdésekre a tapasztalat meglepő választ adott nekem. Azt, hogy a háborúban a kölcsönös kímélésnek és a szenvedések enyhítésének bámulatosan széles tere nyílik.

Lehetséges ez főképen: a sebesült és a hadifogságba esett katonákkal szemben.

Dunant-nak a két genfi konvencióban kifejezett elve, hogy a sebesült katonát lehetőleg meg kell az életnek menteni, ebben a háborúban is, talán fokozottabb mértékben érvényesült és bizonyára nem egy anyának a fiát, nem egy családnak az eltartóját őrizte meg az élet számára»

Csakhogy az első genfi konvenció óta már egy fél század múlt el és preparálta az emberiséget ennek az elvnek tiszteletben tartására.

A hágai egyezmény azonban a hadifogolyügy terén még ebben a háborúban nem bírt kellő módon érvényesülni, mert hiányzott annak a tapasztalaton való fölépítése és az emberiségnek az a preparációja, a melyet a genfi egyezmény már elérni tudott, az az általános meggyőződés, hogy a hadifoglyokkal való rossz bánásmód a háború célját egy szemernyivel sem mozdítja elő.

Az én tapasztalatom az, hogy a hadifoglyokkal szemben a kímélet és humanizmus gyakorlása sokkal inkább lehetséges még, mint a sebesültekkel szemben. Megfelelően előkészített és keresztülviitt egyezmény sok fölösleges szenvedést tudott volna a hadifoglyoktól távoltartani.

A háborúnak ezen tanúságaira már most kívántam tőlem telhetőleg rámutatni. Talán — ha csak közvetve is — használók vele hadifogságban levő honfitársaimnak»

Még csak egy megjegyzést bocsátok előre. Megfigyeléseim majdnem kizárólag a mi, — tehát az ellenséges országokban. (Oroszország, Szerbia) levő hadifoglyainkhoz fűződnek» A monarchiában lévő ellenséges foglyok úgyszólván egészen megfigyelésem körén kívül estek» Ha van fejtegetéseimnek valami éle — bár ettől lehetőleg tartózkodtam — úgy az csak a vetünk ellenséges viszonyban levő államok ellen irányul szükségképen. A nálunk levő hadifoglyokra fejtegetéseim tehát közvetlenül nem vonatkoznak» Ez mindenesetre egyoldalúságot jelent, de úgy hiszem az elmondandók igazságát lényegileg nem befolyásolhatja.

Budapest, 1915. aug. 25-én.

A SZERZŐ.

Általános elvek.

Egy évtized sem múlt el még azóta, hogy a világ legtöbb államának diplomáciai megbízottai, államférfiak, tudósok és írók, reálpolitikusok és rajongók, a „békecár” által megindított hágai konferencián az általános leszerelésről tárgyaltak. Nem egészen egy évvel a világháború kitörése előtt a hágai Carnegie-palotában a világbéke ünnepét ülték. Úgy látszik, hogy ez csak az a bizonyos tánc volt a vulkán fölött. A puskaforos hordók már készen állottak mindenfelé és várták azt a tragikus szikrát, amely azokat felrobbantsa. Nem sok idő telt belé és Szarajevóban egy néhány revolverlövés lángja fölgyújtotta azt a robbantóanyagot, amely az egész világot megrázkódtatta. Bulwernek megragadó regényében, melyben Pompeji pusztulását leírja, nagyszerűen van szimbolizálva a természeti katasztrófának ez a talán csak látszólagosan váratlan lecsapása az emberiségre. A nép a cirkuszban mulat és a Vezúvnak forró lávája egy cirkuszi közönségre ontja pusztító tüzét.

A háború eruptíve jön. A hágai világbéke ünnepélyét rövidesen a világháború kitörése követi. És azokat, akiknek a lelke még telve van az örökös békének álmaival, nemsokára ágyúdörgés ébreszti fel ábrándozásukból. Azzal a nagy vágygyal szemben, hogy béke legyen mind-örökké, az a történelmi tény áll, hogy az emberiség *története* az örökös harcoknak *véget* nem érő láncolata.

Az emberiségnek nem szabad feladni az örök béke ideálját; a jelen kataklizmás idők azonban minden rajongót arra tanítottak meg, hogy az ideál megvalósulásához nagyon hosszú ut vezet. Talán az, amely Arany Jánosnak gyermekét vezette, aki a szivárványt akarta utolérni és minél közelebbnek gondolta magát hozzá, annál messzebb került el tőle.

Legyen bár a háború egy az emberiség fölött lebegő, borzasztó természeti törvényszerűség, vagy pedig az emberi organizációban bennrejlő és kiküszöbölhető hiba: a tényével számolni kell a jövőben is. A háborút az emberek a legújabb időkig *szükséges* rossznak tekintették, a most bár tagadásba *vett*, de majd ismét megbecsüléshez jutó kultúrának diadala, hogy voltak sokan és vannak, akik *nem szükséges* rossznak tekintették és tekintik és bármennyire rájuk cáfoltak az idők, a jövőben ez a tábor bizonyára megnagyobbodni fog.

Ha a világbéke utópisztikusnak bizonyult is, az a gondolat már a legharciasabb időkben élt, hogy a háború egyes bajai elkerülhetők, egyes szenvedései enyhíthetők. Abban a pillanatban, amikor a kézre került ellenséget nem verték agyon, hanem rabot csináltak belőle, *ez a gondolat* ülte első diadalát. Ez az eszme is, mely az emberiségben régtől fogva élő békevágynak egy talán öntudatlan visszaverődése volt, szintén nehezen tört utat magának, de mégis fejlődött és erősödött.

Hogy a most dúló háborúban milyen mértékben érvényesült a törekvés a háború borzalmainak és szenvedéseinek enyhítésére, azt ma még objektíve megítélni alig lehet, azonban sok vigasztaló jele mutatkozott annak, hogy az egymásnak rontott népek a kultúra követelményeiről nem felejtkeztek meg végképpen.

A háborúban az az elv érvényesül: „in bello omnia licere, quae necessaria sunt ad finem belli” vagyis minden szabad, amit a háború szükségessé tesz. Ez a minden pedig a pusztítás és barbárság egy borzasztó foglalatja. A „háborúban minden célszerű: szabad” tétele tulajdonképpen az állami és erkölcsi törvényeknek teljes felborulását jelenti, mert azoknak betartását az önkényes belátásnak gyenge cérnaszálához köti, mely minden pillanatban elszakad.

A háború az emberi szenvedélyek szabadjára eresztése és azoknak pontos útját kimérni, irányát

megszabni nem lehet; ez annyi volna, mint a rohanó vízárnak szóval való megállítása, a tűznek varázslattal való oltása.

Az tehát, hogy mi *nem szabad* a háborúban e szerint nem a humanizmus, hanem a hadi célszerűség kérdése. *Nem szabad az, amit a háború célja nem kíván.*

Elméletileg három irányban lehetséges főképp a háború borzalmait enyhíteni. Nyilvánulhat ez a magán-, azután a közvagyon lehető kímélésében, a sebesülteknek és betegeknek minél tökéletesebb és intensivebb ápolásában és pedig tekintet nélkül arra, hogy azok baráti vagy ellenséges kézben vannak-e és végre a hadműveletekből, a háború további tartamára a kombattáns seregből kikerült hadifoglyokkal való emberséges bánásmódban.

Mіндеzen tényezők a háborús szenvedések enyhítésének olyan lehetőségei, hogy azok intézményes biztosítása a háború dülését lényegesen lezavartja. Ezen tényezők egyike sem ütközik össze a háború említett jelszavával. A falvak felgyújtása, a városok bombázása, az ártatlan lakosság felkoncolása és kifosztása, a műemlékek és a közvagyon pusztítása bizonyára nem mindenkor szükségesek a győzelemhez. Amint a jelen háború is bizonyítja, a sebesültek minél intensivebb és megfelelőbb gyógyítása a háború céljának sérelme nélkül is eszközölhető; az orvosnak és az operateurnak épenséggel nem

kell különbséget tenni abban, hogy a harcképtelenné vált *ember* ellenség-e vagy sem.

A hadifoglyokkal való emberséges bánásmód pedig, amint azt tanulmányom során kimutatni kívánom, az államok mérsékelt jóakarata és a nemzetközi megállapodások kellő ellenőrzése mellett a legnagyobb mértékben biztosítható.

Ha pedig ebben a tekintetben is idejekorán akadt volna egy Dunant, aki egy hosszú élet lelkes agitációjával oda tudta volna érleltetni azt az eszmét, amelynek az alapját az első genfi konvencióban lerakták, hogy a háború dülését kell, de *lehet* is enyhíteni, akkor ebben a háborúban sok százezer családra kevésbé sújtott volna le a gond, kevésbé folyt volna a könnyek árja, számtalan sok sóhaj nem röpített volna el. Olyan gondok, olyan könnyek, olyan sóhajok, amelyekre a háborúnak legfeljebb dekoratív célokra van szüksége. *Haszontalan szenvedéseknek* nevezném el ezeket. Mondhatnám, hogy ez megfelel annak, mint mikor rossz színdarabokban a kulisszák mögött, vidéki színpadoknál doboknak és pléheknek összeütésével vihart csinálnak; pedig ez csak éktelen zsvivaj, nem istenítélet. A háború komoly, véres tragédiájában — ma már romantikus hatásokra — szükség nincs. Azok a szenvedések, amelyek a hadifoglyokkal kapcsolatban a háborúból fakadnak, úgyszólván teljesen ilyen természetű szenvedések és kiküszöbölhetők. — Ezek nem azok, „*quae sunt necessaria*”.

A háború szenvedései körébe vonja természet-szerűleg azokat is, akik abban tényleg nem vesznek részt, vagyis az úgynevezett otthonmaradtakat. Sújtja őket gazdaságilag és főképp lelkileg, a hozzájuk tartozó katonákhoz fűződő ezer gond, azok elestével járó bánat és egyéb veszteségek által. Van tehát a lelki szenvedésnek olyan mértéke, amely el nem kerülhető; van azonban elkerülhető része is. Idesorozható határozottan az a bánat és gond, amely a hadifogságba esett katonákhoz fűződik.

Kétségtelen, hogy az ellenséges államok egymást lelkileg is akarják fárasztani és gyengíteni, de itt a fegyver kétélű. Hadifoglyok mindkét részen vannak és így ha az egyik állam ezen a téren sújtja a másikat, saját magát is sújtja. A foglyoknak az egyik fél javára mutatkozó számbeli különbsége, nem változtat a lényegen.

Végeredményben az ellenséges katonának a hadifogságba jutása a hadseregnek ép olyan gyengítése, mint amikor az a harcban elesik, mert minden fogságba jutott katona a hadseregnek egy egységgel való tényleges csökkentése. Ezzel kapcsolatban tehát az ellenséget az illető hozzátartozók útján még folytatólag sújtani, már hadászatiilag nagyon alárendelt célú lehet. Eltekintve attól, hogy amint kiemeltem, a fogoly hozzátartozói személyében való további szenvedés-okozás a kölcsönösségénél fogva amúgy is

paralizálódik. Egymásnak ezzel az eszközzel való lelki puhítása tehát amúgy sem vezethet különös eredményekre s így nem észszerű.

Valamikor az volt a felfogás, hogy a katonát már a békében kell a háborúra lelkileg trenírozni. A kegyetlen bánásmód, a szigorú büntetések, a reglamának fontos alkatrészei voltak. A katonát ütötték, verték, fárasztották, drákói fegyelemmel vadították. Azt ma már azonban az iskolás fiú is tudja, hogy erre a lelki drillre nincs szükség, sőt ellenkezőleg ez géppé sülyeszti a katonát; a mai háborúban pedig lelkes katona kell. Ma a katonával való bánásmód összehasonlíthatlanul jobb, mint az, amelyben valamikor részesítették. Javult pedig azért, mert ahhoz a belátáshoz jutottak el, hogy az emberségesebb bánásmód jobban felel meg a militarizmus céljainak, mint az, amelyet vele szemben régebben alkalmaztak.

Bizonyára eljön tehát az az idő, — a háború tisztultabb fogalmának ideje —, amikor legalább is azt a lelki csinadrattát, amelyre utaltam, nem fogják a háború szükséges alkatrészének tekinteni, amikor befogják látni azt, hogy a háború, ha emberileg el sem kerülhető volna is, legalább enyhíthető. A háború célját nem gátolhatja sem az, ha a hadifoglyok családjai azokról kellő időben értesítést kapnak, azokkal a hadifogság ideje alatt korlátolt mérvű összeköttetésben állanak, sem pedig a hadifoglyokkal

való emberséges bánásmód, mely a dolog természeténél fogva nem lehet és nem lesz spha olyan, hogy a gyávaságnak jutalma legyen.

A háború tisztultabb fogalma kell, hogy megteremtse legalább is azt az állapotot, hogy az lehetőség szerint csak az ellenséges hadseregek dolga legyen, az államoknak azokhoz nem tartozó elemei, közvetlenül ne sújtassanak a háború csapásai által. Ez a hadifogolyügy terén technikailag, hadászatiilag és a tömeglélek szempontjából aránylag egyszerű eszközökkel nem túlságos jóakarattal megvalósítható.

A jelen háborúig a hadifogolykérdés nem tartozott azok közé a problémák közé, amelyek a megoldást, hogy úgy mondjam, — követelték volna. Csak most a háború alatt lépett azok sorába; oda sorozta a hadifoglyok rendkívüli nagy száma, a kérdésnek fejletlen volta, különösen az ebből eredő súlyos következmények, azok a nagy gondok és szenvedések, amelyek a foglyok rengeteg számú családjainak elkerülhető módon okoztattak.

A hágai egyezmény rendelkezései (fejtegetéseim során ez alatt az 1907. évi értendő mindenkor) nem bizonyultak kielégítőeknek és hatásosaknak, mert egyrészt nem a tapasztalatokon épülnek fel, másrészt keresztül vitelük biztosítva nincsen,

Egyáltalában idevágó intézkedéseket a nemzetközi jogban alig találni.

Lieber new-yorki tanár dolgozott ki 1861-ben egy javaslatot, amely a hadviselésre vonatkozik: »Instructions for the government of the armies of the United States» cím alatt, amelynek 48 és következő szakaszai a hadifoglyokról szólnak. Lieber javaslatát Lincoln elnök egy külön erre a célra kiküldött bizottság bírálata alapján meg is erősítette.

Felemlítendőek a brüsseli deklaráció 11—23. ide vonatkozó szakaszai; végre a nemzetközi jogi intézetnek 1880-ban kidolgozott: „Manuel des lois de la guerre sur terre” című, a szárazföldi hadviselésről szóló javaslata.

A hágai konvencióig a hadifogoly kérdésről a nemzetközi jogban tételes intézkedéseket nem találunk. (A genfi konvenciók közvetlen intézkedést nem tartalmaznak). Ilyen előzmények után sokat várni tehát nem is lehetett az ebben foglaltaktól.

A következőkben ismertetni kívánom a genfi és a hágai egyezményeknek — rövidre fogott történetük kapcsán — a hadifogoly ügyre vonatkozó részeit és tanulmányom további során vázlatosan a kérdés mai állását és jövő megoldásának irányait.

A hadifoglyok ügye a tételes nemzetközi jogban.

1. A genfi két egyezmény.

Majdnem a harmincéves háborúig, a hadifogság rabságot jelentett. Az ókorban, a rómaiak idejében, a hadifogságba jutott ellenség rabszolgává lett és a háború a rabszolgaság intézményének leggazdagabb forrása volt. Később jobbagysággá enyhült és ezen intézménynek legtöbb szála a hadifogságtól, gyökerezett. A mi történelmünknek is nem egy szomorú lapja a rabszíjra fűzött és keleti rabszolgavásárookra hurcolt foglyokról beszél. Csak lassan alakult ki az a gondolat, hogy hadifogság: „Sicherungshaft”, tehát nem jelenti a szabadság végleges elvesztését, hanem csak *biztonsági intézmény*, amelynek célja, hogy a fogságba esett katonát a háborúban való további részvételben megakadályozza. Mindamellet nem volt probléma a legújabb időkig. A nemzetközi jogi kérdések között valóssággal alárendelt jelentőségű volt. Amíg a háború

lehető enyhítésének a gondolata, a sebesült katonákat illetően az utolsó félszázadban állandóan felszínen mozgott, számtalan nemzetközi kongressusnak volt a tárgya, a hágai és genfi konvenciókban némileg kielégítő megoldást nyert mint megoldandó kérdés a tudományt és a kormányokat foglalkoztatta, addig idevágólag tételes intézkedéseket tulajdonképpen csak a hágai egyezmény tartalmaz, de az is elsősorban a sebesültek ügyét tartják szem előtt.

A legújabb időkig a háború úgy élt az emberiség tudatában, mint valamely fátumszerű szükségesség, mely úgy jelentkezik, mint a vihar a természetben a derűs idő után. Minél tovább tart a napfény, a felhőtlen ég, a tartós szárazság, annál nagyobb erővel tör ki azután az égiháború. Egyideig elmarad a vihar, de aztán újból visszatér. Az emberiség története a háborúk végtelen láncolata és a béke a kivétel, a háború a szabály.

A legújabb kornak egyik legtermékenyebb gondolata, hogy a háború nem abszolút törvényszerűség, nem végzete az emberiségnek, hanem az emberi társadalom organizációjának a hibája. Ahogy a kultúra, az egészségügy haladásával a járványok mindinkább kisebb jelentőségű tényezővé váltak, azon máltushi tényezők között, amelyek hivatva vannak törvényszerű módon korlátok között tartani az emberiség szaporodását, úgy jönni kell majd annak az időnek, amikor

a háború szükségszerű voltából mindinkább veszíteni fog. Minél erősebbé fog válni ez a gondolat, minél inkább veszíteni fog a háború molochszerű jellegéből, amely örökké emberáldozatot kíván, annál jobban fog gyengülni az emberiségnek ez a megadásszerű magaviselete, amelyet a háborúval szemben ma majdnem akként tanúsít, mint évszázadokkal ezelőtt.

Csak természetes, hogy a háborúnak ezen felfogása mellett egy annak aránylag enyhe szenvedése, mint a hadifogság egészen napjainkig kevés figyelemben részesült. Mi a hadifogság szenvedése a többivel szemben, az életnek, a testi épségnek, a vagyonnak, a kultúra sokféle javainak elvesztésével szemben? Alapjában véve ez csak a szabadságnak ideiglenes elvesztését jelenti, amely bizonyos tekintetben még meg is óv a háború többi szenvedéseivel szemben. A fogoly életveszélynek közvetlenül kitéve nincsen és meglehetősen kilátása van arra, hogy a háborúból, különösen, ha meg nem sebesült, — életének és testi épségének megőrzésével kerül ki. „Pour moi la guerre est finie”, részemről befejeződött a háború, mondotta ebben a háborúban egy hadifogságba esett fogoly.

Ilyen körülmények között szinte természetes volt, hogy akkor, amikor egy svájci emberbarát figyelmeztetése útján az emberiség a háború enyhítésének lehetőségét meglátta, a figyelem elsősorban azok felé irányult, akik a legjobban

szenvednek — a sebesültek felé. Ez a sorrend csak természetes volt.

De most már el kellett, hogy jöjjön annak az ideje is, hogy az emberiség észrevegye, mi-kép van a háborúnak egy másik nagy szenvedése: a hadifogság, amelynél az enyhítés lehetősége fokozottabb mértékben van meg, sokkal egyszerűbb eszközökkel elérhető. Hogy pedig a hadifogság: szenvedés, azt *ma* bizonyítani nem kell. Ennek a szenvedésnek sokféle irányára a következő részben mutatok rá.

A következőkben rövid történeti visszapillantást akarok nyújtani abban a tekintetben, hogy a háború enyhítésének gondolata miképpen fejlődött ki a nemzetközi jogban és elsősorban figyelemmel leszek arra, hogy a hadifogolykérdés a nemzetközi jogban minő helyet foglal el. A fősúlyt a tételes intézkedésekre helyezem: a genfi és hágai egyezményekre, egyebekben inkább utalásokra szorítkozom.

Az 1859-iki olasz háborút követő esztendőben egy kis munka jelent meg Dunant Henrik svájci írótól: „Un souvenir de Solferino” (Solferinói emlék) cím alatt. Ebben az író a solferinói csatában tett közvetlen tapasztalatai alapján leírja a háború borzasztó jeleneteit és a sebesülteknek dantei kínjait. A csatát követő naprólígy ír:*)

„Castiglionében a kórház, Szt. Lajos-kolostor és kaszánya, a csendőrlaktanya, a Szt. József

*) Dr. Farkas László.

és Szt. Rozália-templom zsúfolásig megtelt sebesültekkel, kik szorosán egymás mellett feküdtek az elhintett szalmán, de lassan az utcákat, udvarokat és tereket is ellepték a sebesültek. Majd megteltek a magánházak is és a tulajdonosok siettek tőlük telhetőleg enyhíteni szenvedéseiket. Hogy július 25., 26, 27-én (1859) mennyi haldoklást és mennyi szenvedést láttam, az le nem írható. A hőség és por mellett a sebek elsenyvedtek, a levegő megtelt átható bűzzel és minden lépten-nyomon kiáltó hiány orvosokban, ápolókban; sőt a legközönségesebb segítség nyújtásában. A kórházak és templomok márványpadlóján feküdt egymás mellett minden nemzetiség: német, francia, szláv, arab és piemonti felváltva „Mennyit szenvedünk, kiáltották felém, és most itthagynak nyomorultan elveszni, pedig mily vitézül harcoltunk”.

Miután lapokra terjedőleg leírja a látott szenvedések rettentő részleteit, felveti azt a nagy gondolatot, mely valósággal vértengerből született. Azt, hogy ez a sok borzasztó szenvedés nem-e kerülhető el és a háború szenvedései nem-e enyhíthetők. „Nem lehetne-e, úgy kérdezi, a békés nyugalom időszaka alatt Európa minden országaiban alapítani segélyegyleteket, amelyeknek feladata lenne, önkéntes vállalkozók útján segélyt nyújtani háború idején a sebesülteknek, különbség nélkül rangra és nemzetiségre”. Dunant maga adja meg a választ a kérdésre, midőn

kifejti, hogy a hivatalos segély, a katonailag alkalmazható kórházi személyzet mindig elégtelen és ha megkétszereződik vagy megháromszorozódik is, még mindig nem elegendő Csakis a nagyközönség részvételével remélhető, hogy a háború kétségbeejtő szenvedései enyhülni fognak.

Dunant már a háború alatt tettere váltotta fel a gondolatát és előkelő lombardiai hölgyekből segítő-bizottságokat alakított, melyek a sebesültek ápolása terén áldásos működést fejtettek ki. A háború után a nagy emberbarát széleskörű agitációt kezdett, hogy gondolatát mielőbb és minél tökéletesebben megvalósítsa. Eszméje számára megnyerni igyekszik Európának államfőit; mindenfelé utazik és propagálja gondolatát. Csakhamar segítőtársa akad Moynier Gustáv, a genfi közhasznú társulat (Société Genevoise d'Utilité Publique) elnökének személyében, kinek támogatásával már 1863-ban az ügy tárgyalására nemzetközi konferenciát sikerült összehozni, amelyen 18 állam hivatalosan képviseltette magát.

A svájci szövetséges kormány, hogy a határozatoknak hivatalos jelleget biztosítson, az államokat Genfben konferenciára hívja meg. A meghívott 25 állam közül 16 hivatalosan képviseltette magát az 1864-iki évi aug. 8-iki kongresszuson. A tanácskozások eredménye az első genfi konvenció, amelyet 1864. évi aug. 24-én 12 állam megbízottja közvetlenül aláírt, ugyanazon évi december 22-ig azonban csak 8 állam ratifikált,

A konvenció hadifoglyokról még említést sem tesz, mindamellet negatívé mégis intézkedik róluk, midőn az egészségügyi személyzetet az elfogatás ellen megvédeni kívánja. A 3-ik szakasz szerint ugyanis: „Az egészségügyi személyzet, tábori papok, az ellenséges megszállás után a tábori lazarettekben vagy főlazarettekben tovább folytathatják szolgálatukat vagy visszavonulhatnak”. A 6-ik szakaszban az egyezmény kimondja: „Azok, akik a gyógyulás után szolgálatképtelennek nyilvánítottak, a hazájukba visszaküldendők. A nem szolgálatképtelenek is azon föltétel alatt, hogy a háború alatt többé fegyvert nem ragadnak”.

Csakhamar alkalom nyílt arra, hogy az első genfi konvenció próbára tétessék. Az 1866-iki háborúban. A konvenció dacára annak, hogy akkor Ausztria még azt el nem fogadta volt és az reá nézve kötelezettséget nem jelentett, máris áldásosnak és szükségesnek bizonyult és Austria éppen azon szomorú tapasztalatok alapján, melyeket a königrätzi csatában a konvencióhoz való nem csatlakozása miatt szerzett, — 1867-ben szintén hozzájárult az egyezményhez.

Eképpen már az 1866-os háború tapasztalatai is bizonyítékot szolgáltattak arra nézve, hogy éppen a hadviselő államok érdekében van, mi-kép a háború borzalmait minél hatékonyabban leszállíttassanak, mert ez a háború céljával egy-általában nem ellenkezik, legalább bizonyos

irányban nem, sőt a majdani békés idők szempontjából ez egyenesen kívánatos

1867-ben királyi rendelet folytán a porosz katonai orvosok az úgynevezett Militárkonferenzen Berlinben a genfi egyezmény hiányosságai-val foglalkoztak. A genfi nemzetközi bizottság pedig ugyancsak ebben az esztendőben augusztus havában felhasználva a párisi kiállítás alkalmát, oda nemzetközi kongressust hívott össze, amely főképp a konvenció világos szövegezésével foglalkozott. 17 állam 57 kiküldöttel képviseltette magát, de a kongressusnak nem volt hivatalos jellege és határozatai a kormányokra nem voltak kötelezők. Három ülés foglalkozott az egyezménynyel. A negyediken a határozatok formuláztattak és felolvastattak. Pontosan megállapított az ellenséges kézbe került egészségügyi személyzet helyzete. Hangsúlyozták az önkéntes segítő egyletek szükségét, valamint azok delegátusainak védelmét a háborúban. Intézkedtek az esetetek azonosságának lehetőleg pontos megállapítása iránt.

Dunant gondolata még ma sem került teljes megvalósulásra, de az első genfi egyezménytől a másodikig lefolytatott sok tanácskozás, kongressus, megjelent sok könyv azt bizonyítja, hogy ez a gondolat a háború vérpatakjain és hulladombjain keresztül is mindinkább szélesebb utat tör magának. És ha a háború az emberiség gyógyíthatlan betegsége, akkor Dunant gondolata

lesz az a gyógyszer, mely a fájdalmakat minél elviselhetőbbé fogja tenni. Mi sem bizonyítja jobban, hogy Dunant eszméje mennyire foglalkoztatta az illetékes köröket, mint az egyezménynek állandó diskussziója. Alig múlt el egy év a 67-iki kongresszus után, midőn a svájci szövetség-tanács újabb fölhívást intézett az államokhoz egy hivatalos konferencia megtartására, amely 1868. október 5-én összeült. A tárgyalások eredménye 15 szakaszban foglaltatott össze, amelyből 5. a konvenció javítását és kiegészítését célozta, a többi annak a tengeri háborúra való kiterjesztését. A főtörekvés az volt, hogy a hozott határozatokat az államok elfogadják, tehát éppenséggel nem az akadémikus értekezés. A 15 szakaszból álló határozatok az egyezménynek póthatározatait képezték.

Már itt is kiemelhetem azon tényt, hogy az egyes államok kormányai a kongresszusokon elég sűrűn és készségesen képviseltették magukat, de amikor arról volt szó, hogy azoknak határozatait hivatalosan megerősítsék, magukra nézve kötelezőnek elismerjék, — ez a genfi egyezménynyel szemben is megnyilatkozott, — akkor örökösen húzódtak tőle. Ennek magyarázatát a következőkben látnám:

Az államok kormányzásában általában a kor uralkodó elvei jutnak kifejezésre. Ezek az elvek azonban eredetileg az egyes nagy gondolkodóktól indulnak ki, vagy a nép gyakorlati érzékéből

erednek és mire megvalósuláshoz jutnak, azoknak lehetőleg már készeknek, kialakultaknak kell lenni, olyanoknak, amelyek már kiforrottak és megvalósulást követelnek. Az államok kormányai nem szeretik az új gondolatokat gyermekkorukban, csak mikor már megerősödtek, megizmosodtak, amikor azoknak megvalósulása tulajdonképpen a közkívánatnak, vagy mondjuk inkább a közszükségletnek formulázása.

A háború lehető enyhítésének gondolata, sajnos, a fejlődésnek ezen vázolt processusán nem ment keresztül teljesen; ezt a jelen háború is eklatánsán bizonyítja. Az államok tehát ezzel a gondolattal szemben is, azt a szokásos, hogy úgy mondjam, ösztönszerű aggodalmaskodást tanúsították.

Ma még az emberiséget az a köztudat nem hatja át, hogy amennyiben a háború szükséges rossz, úgy annak mértékét legalább le kell és le lehet szállítani. Ma még a háború mint a béke rendjének többé-kevésbé *megengedett* tetejére való állítása jelentkezik a legtöbb ember előtt és annak minden borzalmára a „C'est la guerre”, szinte természetesen látszó magyarázata van meg a részéről. A jelen korban is még a háború úgy él a legtöbb ember tudatában, hogy ebben a rombolásnak, pusztításnak, szenvedésnek minél nagyobb mértéke szükséges. Ez azonban, amint már ki is fejtettem, több tekintetben, helytelen. Mert ha az emberiség legalább annak felismeréséig

fog eljutni, hogy a háború a hadseregeknek dolga és aki azokhoz nem tartozik, annak a háborúhoz *közvetlenül* köze nem lehet, akkor egy jövő háború esetében a kombattáns katona tudni fogja azt, hogy minden pusztítás, minden szenvedés okozás, amelyet nem a háború célja indokol, — közönséges gaztett, nem pedig a háborúból folyó szükségszerűség. Örömmel olvastam azért a Lublinba diadalmasan bevonuló hadseregünk parancsnokának József Ferdinánd főhercegnek azt a nyilatkozatát, hogy: „A szövetséges hadseregek az orosz hadsereg ellen folytatnak háborút, nem pedig az általuk meghódított területek békés polgársága ellen.”

Természetes tehát, hogy addig míg a nép széles rétegeibe nem fog bevonulni a háborúnak mondottam józanabb emberi felfogása, az államok kormányai csak nehezen fogják rászánni magukat olyan egyezmények elfogadására, amelyek a háború lehető enyhítését célozzák.

A 68-iki pótcikkek ratifikációját a 70/71-es háború akadályozta meg. 1874-ben az orosz kormány kezdeményezésére Brüsszelben ismét nemzetközi konferencia ül össze, amely a genfi konvenciót újból revízió alá veszi. Az előterjesztett javaslat tulajdonképpen az egyezményt fölöslegessé tenni és a hadi szabályokat és szokásokat kodifikálni kívánta. Azonban a megjelent államok között felmerült nagy elvi ellentétek azt okozták, hogy a konferencia határozatait (74 évi

aug. 27-iki brüsseli deklaráció) egyik állam sem fogadta el.

A 11-23. szakaszok: a hadifoglyokra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazzák.

A brüsseli konferencia után 15 évig pihent a genfi egyezménynek ügye, legalább is hivatalosan. Az államok kormányai a maguk részéről nem nagyon bolygatták azt. Végre az első hágai konferencián ismét tárgyalás alá kerül. Ezt itt azonban inkább csak a sorrend kedvéért említem meg, mert a hágai egyezményrel alább külön foglalkozom.

A hágai első konferencia után a svájci szövetségtanács ismét erélyesen kezébe veszi a dolgot és ennek eredménye az 1906. évi genfi konferencia volt. Annak korábbi összeülését a közbejött orosz-japán háború gátolta meg. A konferencián 36 államnak 80-nál több képviselője jelent meg. Az egyes programmpontokat külön bizottságok tárgyalták. A letárgyalt javaslat a közgyűlés elé terjesztetett, amely azt július 5-én elfogadta. Az új konvenciót július 6-án a teljhatalmú megbízottak aláírták. Az egyezmény 33 szakaszból és 8 fejezetből áll. A hadifoglyokra vonatkozó szakaszok a következők:

2. §. Valamely hadseregnek a másik hadviselő fél hatalmába került sebesültjei vagy betegek: hadifoglyok és a nemzetközi jognak a foglyokra vonatkozó általános szabályait rájuk is alkalmazni kell. Mindazáltal szabadságukban áll

a hadviselő feleknek, hogy egymás közt a sebesült vagy beteg foglyokra oly kivételes vagy kedvezményes kikötéseket állapítsanak meg, amelyeket célszerűnek tartanak. Jogukban áll nevezetesen megegyezni abban, hogy az ütközet után kölcsönösen kicserélik a csatamezőn hagyott sebesülteket, hogy azon sebesülteket és betegeket, akiket fogolyként megtartani nem akarnak, hazájukba visszaküldik, miután őket elszállítható állapotba juttatták, vagy a gyógyulás bekövetkezett, hogy valamely semleges államnak szolgáltatják át, ha az abba beleegyezik, — az ellenfél sebesültjeit és betegeit azzal a kötelezettséggel, hogy az ellenségeskedések befejeztéig saját határain belül kell tartania.

6. §. A hadviselő felek az egészségügyi alakulatokat, valamint az állandó egészségügyi intézeteket kímélni és támogatni tartoznak.

9. §. A kizárólag a sebesültek és betegek felszedésére, elszállítására és elhelyezésére valamint az egészségügyi intézetek igazgatására rendelt személyzetet, továbbá a hadseregekben alkalmazott lelkészeket minden körülmény között kímélni és támogatni kell; ha ily személyek az ellenség kezébe kerülnek, nem szabad velük úgy bánni, mint hadifoglyokkal.

10. §. Az előbbeni cikkben említett személyzettel egyenlő elbánás alá esik a saját kormány által kellőleg elismert és felhatalmazott önkéntes segítő egyesületek személyzete, amely a had-

sereg egészségügyi alakulataiban és intézeteiben alkalmazva van, föltéve, hogy a nevezett személyzet a katonai törvények és katonai szabályzatok alatt áll

12. §. Az említett személyek, ha az ellenség hatalmába kerültek, ennek vezetése alatt folytatják működésüket; ha a közreműködésük már nem nélkülözhetetlen, vissza kell őket küldeni hadseregükhöz, vagy hazájukba, oly időben és oly útvonalon, amikor és amely a katonai követelményekkel összefér. Ekkor elvihetik magukkal azon vagyontárgyakat, eszközöket, fegyvereket és lovakat, amelyek őket magántulajdonul megilletik.

13. §. Az ellenség a 9-ik szakaszban megjelölt személyzetnek arra az időre, míg hatalmában van, ugyanazon illetményeket és ugyanazt a fizetést biztosítja, melyet saját hadseregében a hasonrangu személyzetnek ad.

2. Az első hágai békekonferencia.

Szinte gúnynak hangzik ma, hogy az első hágai úgynevezett békekonferenciát az orosz cár kezdeményezte, aki ezt követőleg a japán háborút viselte és a második konferencia után a jelen háborút viseli. Azt hiszem azonban, hogy senki sem várta komolyan, hogy az örök békét valójában az orosz cár fogja hozni.

1898. évi aug. 24-én jelent meg Muravieff orosz külügyminiszternek a hatalmakhoz intézett

körlevele, a mely a megtartandó békekonferencia feladatául kitűzi: „acceptation .... de la méditation et de l'arbitrage facultatif... dans le but de prévenir des conflits armés entre les nations”, tehát a fegyveres összeütközések helyébe a békebiróságot

A körlevél a világbékének valóságos kiskátéja. Csakhogy úgy látszik, hogy itt is a történet megismételte magát Lorenzo Mediciről azt lehet olvasni, hogy még a tinta meg sem szárad a tollán, amelylyel halálos ítéletet irt alá, amikor már ott volt az általa megalapított platonikus társulatban, hogy az erényről tartson előadást. A cár is megíratta a „világbéke kis tükrét”, de az utolsó évek legvéresebb háborúi mégis az ő nevéhez fűződnek.

Muravieffnek főntebb említett körlevelét követte a szt. pétervári udvarnál akkreditált diplomáciai képviselőkhöz 1899 évi január 11-én intézett körlevele, melyben egy békekonferencia szükségét hangoztatja és annak céljait részletesen megjelöli. Az orosz kormány nem találta célszerűnek, hogy a konferencia valamely nagyhatalom fővárosában tartassék és miután az érdekeltek kormányok helyeslését ez irányban megnyerte, a hágai kormányhoz fordult, hogy a kérdéses konferencia székhelyéül Hága legyen kijelölendő.

Ilyen értelemben Beaufort, németalföldi külügyminiszter a Hágában székelő diplomáciai

képviselőkhöz 1899 ápril 6-án jegyzéket intézett, melyben az egyes államok kormányait oda meghívta.

1899-ben május 18-án nyílt meg az első hágai nemzetközi békekonferencia. *)

Érdeemes idézni báró Suttner Bertának a világbéke híres apostolának erről irt sorait: „1899. május 18-ika! Világtörténelmi nap! Mostanáig a május hideg és barátságtalan volt, de ma meleg nap süt végig ezen a kertvároson: békekonferencia! 10 éven át nevettek ezen a szón és ezen az ügyön; akik lelkesültek érte hatalom nélküli magánemberek voltak és utópistáknak és rajongóknak mondták őket. De ma összegyűltek a föld leghatalmasabb hadurának hívására az összes államok kiküldöttei egy békekonferenciára és Beaufort miniszter egy fakalapáccsal hármat üt az asztalra és a békekonferenciát megnyitja...”

A konferencián 138 delegátus jelent meg, de ezeknek száma nem volt egyenlő az egyes államok részéről. Oroszország 13, Franciaország 12, Németország 6-ot kiküldött stb. Austria-Magyarország részéről Gróf Welserheimb nagykövet, Okolicsányi hágai követ, Mérey Kajetán külügyministeri osztályfőnök és a többi szakértőkön kívül Lammasch bécsi egyetemi tanár, mint tudományos szakértő, jelentek meg. Az egyes

*) Eöttevényi Nagy Olivér: „A hágai két békekonferencia.”

kérdéseket külön bizottságok tárgyalták. Az első bizottság javaslata alapján a katonai terhek korlátozása, tekintetében javaslatot készítettek. Kimondottak továbbá két óhajt is. Az elsőt arra vonatkozólag, hogy a hatalmak a leszerelés kérdését tanulmány tárgyává tegyék, a másikat a fiáboru emberségesebb viselése tekintetében. A jbarmadik bizottság dolgozta ki a nemzetközi pszályok békés elintézéséről szóló egyezményt, az első konferencia tanácskozásai két hónapig tartottak, 1899 május 18-tól július 29-ig.

3. A 2-ik hágai békekonferencia.

Azoknak, kik a világbéke lehetőségét tagadásba veszik és a nemzetközi egyezményeknek lágy fontosságot tulajdonítani nem hajlandók, az első és második hágai konferencia közötti és I mai idők eseményei erős ellenérvei szolgáltatnak. Mójukban van rámutatni arra, hogy az Időközben elmúlt néhány esztendő alatt az angolbúr háború, az orosz-japán háború zajlott le, most pedig világháború tombol. Ezek a tények bizonyosan alkalmasak arra, hogy a hitet megrendítsék azokban is, akik talán tudományosan voltak a világbéke lehetőségéről meggyőződve. A háborúnak azonban nagyon mélyen fekvő okai vannak.

Az a talaj, amelyen az emberi társadalom épülete áll, át és át van járva azon okoknak gyökérszálaival, melyek a háborút előidézik. Ezeket kiirtani, ezeknek hatóerejét megszüntetni

talán évszázadok munkája lesz. Más fejlettebb társadalmi berendezés, a népek minden rétegére kiterjedő műveltség, a demokráciának teljesebb érvényesülése, a nemzeti ellentétek súrlódási felületeinek simábbá tétele és sok más bizonynyal a fejlettség során várható átalakulás talán megvalósítják a világbéke utópiáját is. Lehetséges, hogy amikor az emberek barlangokban laktak,— a kunyhó is utópia volt.

Tény az, hogy a világbéke felé vezető nagy utón, mint közbeeső cél ott van és megvalósítható az, hogy amennyiben a háború elkerülhetetlen, legalább az egyes vonalakon emberségesebbé tétessék. Egyelőre legalább ebben az irányban kell az emberiségnek haladni. Meggyőződésem szerint a világbéke törekvése elé ez a törekvés fog a jövőben előtérbe lépni és ez fogja a nemzetközi jogi fejlődésnek következő étapejét képezni. Ez az irány már a második hágai konferencián is előre *vetette* sugarait.

A leszerelés kérdésével a második konferencia — helyesen — már nem foglalkozott. Ez mindenesetre azon a gondolaton alapult, hogy ez ma még utópisztikus törekvés. Viszont súlyt helyeztek olyan egyezmények alkotására, amelyek pozitív eredményre számíthatnak, vagyis a háború lehető elkerülésének és humanizálásának kérdéseire. A konferencia különösen három irányban domborodik ki: a békebírói intézmény tökéletesítésében, a szárazföldi háború szabályainak

megalkotásában és a tengeri háború jogának kodifikálásában.

Az első hágai konferencia után különösen Roosevelt, az amerikai egyesült államok volt elnöke sürgette egy újabb konferenciának összehívását. Ismét az orosz cár volt az, aki a kezdeményezést eszközölte. Az ő kívánságára Németalföld királynője újból Hágába hívta azt össze 1907 évi június 15-ikére, Roosevelt 1904-re indítványozta az egyes államok kormányainak a konferencia megtartását, amely azonban a közbenjött orosz-japán háború folytán 1907-re tolódott ki.

Míg az első alkalommal 26, most 44 állam kormánya kapott meghívást, akik 174 delegátus által vettek részt. Austria-Magyarországot a következők képviselték: Mérey Kajetán, rendkívüli nagykövet, Báró Macchio, athéni rendkívüli követ, Lammasch, bécsi egyetemi tanár, Haus, ellentengernagy, Báró Giesl, aki a világháború kitörésekor belgrádi követ volt, Weil lovag, Szilassy szövetségi tanácsos, Könek sorhajóhadnagy, Berger attasé és Traxler külügyministeri titkár.

A konferencia körülbelül 200 ülést tartott, túlnyomó mértékben bizottságiakat. Ennek tartalma ezúttal több, mint 4 hónapot vett igénybe (1907 június 15- aug. 18-ig). 13 egyezmény hozott és pedig:

1. a nemzetközi vizályok békés elintézésének bályzatáról,

2. a szerződésileg kötelezett fizetések erőszakkal való behajtásának korlátozásáról,

3. az ellenségeskedések megkezdéséről,

4. a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól,

5. szárazföldi háború idején a semleges hatalmak és személyek jogairól és kötelességeiről,

6. az ellenséges kereskedelmi hajókkal való bánásmódról,

7. a kereskedelmi hajóknak hadihajókká átalakításáról,

8. a tengeralatti önműködő aknákról,

9. a tengeri háború hadi eszközeivel való támadásról,

10. a genfi konvenciónak a tengeri háborúra alkalmazásáról,

11. a tengeri zsákmányjog korlátozásáról,

12. a nemzetközi zsákmánybíróság felállításáról,

13. tengeri háború esetén a semleges hatalmak jogairól s kötelességeiről,

14. a léghajókról való lövedobálás tilalmáról.

A hadifogyokról való intézkedések a 4-ik egyezményben foglaltatnak. Ezen intézkedések az első konferencián hozott megfelelő intézkedésektől lényegileg nem különböznek. Az alábbiakban az ide tartozólag közölt szakaszok a második konferencián hozott 4-ik egyezményből vannak idézve. Ezek a következők:

4. cikk A hadifoglyok az ellenséges Kormánynak, nem pedig az őket foglyul ejtő egyéneknek vagy csapattesteknek hatalma alatt állnak.

A hadifoglyokkal emberiesen kell bánni.

Mindaz, ami személyesen az övék, tulajdonukban marad, a fegyvereket, lovakat és katonai iratokat kivéve.

5. cikk. A hadifoglyok valamely városba, várba, táborba, vagy bármely helyre internálhatók azzal a kötelezettséggel, hogy onnan bizonyos megállapított határokon túl ne távozzanak; elzárni azonban őket csakis mellőzhetetlen biztonsági szempontokból lehet.

6. cikk. Az Állam a hadifoglyokat rendfokozatukhoz és képességeikhez mérten, mint munkásokat alkalmazhatja. Az ily munkák nem lehetnek túlságosak és nem állhatnak összefüggésben a hadműveletekkel.

A foglyok feljogosíthatók, hogy nyilvános igazgatási ágak, vagy magánosok, avagy önmaguk részére dolgozhassanak.

Az Állam részére teljesített munkákat azon díjszabás szerint kell fizetni, amely a belföldi hadsereg katonai tagjai által teljesített hasonló munkákra nézve érvényben áll.

Ha a munka más nyilvános igazgatási ágak vagy magánosok részére történik, a feltételeket a katonai hatósággal egyetértőleg kell megállapítani.

A foglyok munkadíját helyzetük javítására kell fordítani és a többletet a tartási költségek

levonása után részükre szabadulásuk időpontjában ki kell szolgáltatni.

7. cikk. A hadifoglyok tartásáról az a Kormány gondoskodik, amelynek hatalma alá jutottak.

Ha nincsen a hadviselő felek között erre nézve külön megegyezés, a hadifoglyokat az élelem, szállás és ruházat tekintetében ugyanolyan ellátásban kell részesíteni, mint amilyenben azon kormány csapatai részesülnek, amelynek fogságába estek.

8. cikk. A hadifoglyok a fölöttük hatalmat gyakorló Állam hadseregében hatályban levő törvényeknek, szabályzatoknak és rendeleteknek vannak alávetve. Fegyelemsértő cselekményeik miatt velük szemben a szükséges megtorló rendszabályok alkalmazhatók.

Azok a megszökött foglyok, akik újra fogságba esnek, mielőtt seregüket elérhették, vagy mielőtt az őket fogságba ejtő sereg által megszállott területet elhagyhatták volna, fegyelmi büntetés alá esnek.

Azok a foglyok, akiknek sikerült megszökniök, de akik ezután újra fogságba esnek, semmiféle büntetéssel nem sújthatók előbbi szökésükért.

9. cikk. Minden hadifogoly köteles, ha ez iránt megkérdezik, valódi nevét és rendfokozatát megmondani, és abban az esetben, ha ezt a szabályt megszegi, annak teszi ki magát, hogy a vele ugyanegy rendfokozatú hadifoglyok részére biztosított előnyöket tőle megvonják.

10. cikk. A hadifoglyok becsületszóra szabadlábra helyezhetők, ha hazájuk törvényei őket erre feljogosítsák és ily esetben mind saját kormányuk, mind az őket foglyul ejtő Kormány irányában személyes becsületükkel felelősek elvállalt kötelezettségeiknek lelkiismeretes teljesítéséért.

Ebben az esetben saját kormányuk kötelezve van arra, hogy se ne követeljen, se el ne fogadjon tőlük olyan szolgálatot, amely adott szavukkal ellenkezik.

11. cikk. A hadifogoly nem kényszeríthető arra, hogy elfogadja a neki becsületszóra kínált szabadságot, viszont az ellenséges kormány sem köteles teljesíteni a hadifogolynak azt a kérelmét, hogy becsületszóra szabadlábra helyeztessék.

12. cikk. Becsületszóra szabadon bocsátott minden oly hadifogoly, aki fegyvert ragad akár azon Kormány ellen, amelynek irányában becsület-szavát adta, akár e Kormány szövetségesei ellen, újabb elfogatása esetén elveszti azt a jogot, hogy vele, mint hadifogollyal bánjanak és bíróság elé állítható.

13. cikk. Ha a hadsereget kísérő, de közvetlenül nem ahhoz tartozó egyének, — amilyenek a hírlapok levelezői és tudósítói, a markotányosok, a szállítók — az ellenség hatalmába kerülnek és ez fogvatartásukat szükségesnek véli. az ily egyéneknek joguk van arra, hogy a hadifoglyokat megillető elbánásban részesítsék őket, fel-

téve, hogy el vannak látva azon hadsereg katonai hatóságának igazolványával, amelyet kísértek.

14. cikk. Az ellenségeskedések kitörése után tudakozódó irodát kell a hadifoglyokra felállítani a hadviselő Államok mindegyikében és előforduló esetben azokban a semleges országokban is, (amelyek területükre hadviselő feleket fogadtak be). Ez az iroda, amelynek feladata, hogy a hadifoglyokra vonatkozó minden tudakozódásra válaszoljon, az illetékes szolgálati ágaktól értesítést kap mindazokról az adatokról, amelyek szükségessé arra, hogy mindegyik hadifoglyóról egyéni lapot lehessen kiállítani. A hivatal az internálásokról és az ezekben beállott változásokról, úgyszintén a kórházba történt felvételekről és az elhalálozásokról folytonosan értesítéseket kap.

A tudakozódó iroda ügkörébe tartozik az is, hogy összegyűjtse és együtt tartsa, azután pedig az érdekeltek részére elküldje mindazokat a személyes használati tárgyakat, értékeket, leveleket stb., amelyeket a csatatereken találtak, vagy amelyek a kórházakban és az ambulanciákban meghalt foglyok után maradtak.

15. cikk, A hadifoglyokat segítő egyesületek — amelyek hazájuk törvényei szerint szabályszerűen alakultak és amelyeknek célja, hogy a jótékonyág gyakorlását közvetítsék — valamint kellőképpen igazolt ügyvivőik — élvezni fogják a hadviselők részéről mindazokat a könnyítéseket, amelyek emberbaráti feladatuk teljesíthetése vé-

gett szükségesek és a katonai követelmények és a közigazgatási szabályok által kijelölt határokon belül lehetségesek. Ezeknek az egyesületeknek küldöttjei az internáltak telepein, úgyszintén a hazájukba visszaküldött hadifoglyok pihenő állomásain segélyeket oszthatnak ki, ha e végből a katonai hatóságtól személyes engedélyt nyernek és írásbeli kötelezettséget vállalnak arra, hogy magukat az említett hatóság által a rendre és a közbiztonságra nézve megállapított összes szabályoknak alávetik.

16. cikk. A tudakozódó irodák portómenteséget élveznek. A hadifoglyoknak szánt vagy általuk küldött levelek, utalványok, pénzértékek és postai csomagok, valamint a feladási és rendeltetési hely országaiban, úgy a közbeeső országokban is minden postadíjtól mentesek.

A hadifoglyoknak szánt természetbeli adományok és segélyek minden beviteli vámtól és egyéb illetéktől, az Állam üzemében levő vasutakon pedig minden fuvardíjtól is mentesek.

17. cikk. A fogoly tiszték megkaphatják azt a fizetést, amely a hazájukban fennálló szabályok szerint őket ebben a helyzetben esetleg megilleti.

18. cikk. A hadifoglyok vallásukat egészen szabadon gyakorolhatják, ideértve a hitfelekezetük isteni tiszteletén való részvételt is, de kötelesek azokhoz a szabályokhoz alkalmazkodni amelyeket a katonai hatóság a rend és a közbiztonság szempontjából megállapít.

19. cikk. A hadifoglyok végrendeleteinek átvételére és készítésére ugyanazok a szabályok irányadók, mint a belföldi hadsereg katonai személyeinek végrendeleteire nézve.

Ugyancsak a katonákra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni a hadifoglyok halál esetét tanúsító iratok, valamint a temetés tekintetében, amely utóbbinál a rendfokozatot és rangot is figyelembe kell venni.

20. cikk. A béke megkötése után a hadifoglyokat a lehető legrövidebb idő alatt vissza kell bocsátani hazájukba.

35. cikk. A szerződő felek között a megadás tekintetében létrejött megállapodásoknak a katonai becsület szabályaira figyelemmel kell lenniök.

Ha ily megállapodás létrejött, azt mindkét fél pontosan betartani köteles.

57. cikk. A semleges Állam, amely területére a hadviselők seregeihez tartozó csapatokat fogad be, ezeket a háború színterétől lehetőleg távol eső helyre internálja.

Táborokban őrizheti, sőt várakba vagy e célra berendezett helyekre zárathatja őket.

Határoz arról, vajjon azok a tisztok, akik becsületszavukat adják, hogy a semleges területet felhatalmazás nélkül el nem hagyják, szabadlábbon hagyhatók-e.

A teljesség kedvéért hadd álljanak még itten a szolgálati szabályzatnak idevonatkozó intézkedései is:

Mindazoknak, akik hadifogságba estek, visszatértükkor igazolni kell magukat, hogy elfogatásuk hibájukul nem róható fel. (Szolg. szab. I. r. 42. §.)

A hadifogságból visszatérő oly tiszték és tisztjelöltek, akik sebesülés nélkül kerültek fogságba, a tisztí becsületbeli eljárásra vonatkozó határozványok szerint egybehívandó tisztí gyűlés előtt magukat igazolni kötelesek. Ha eljárásuk büntető törvénybe ütközik, akkor a katonai büntető törvény szerint, egyébként a becsületbeli eljárásra nézve előirt szabályok szerint kell eljárni.

Sebesülés nélkül fogságba jutott, legénységi állományhoz tartozó egyének: egy törzstiszt, egy százados, két alantás tiszt és egy altisztből álló, lehetőleg saját csapattesthez tartozó bizottság előtt tartoznak igazolni magukat Amennyiben a magatartás nem volt indokolt: a fegyelmi, illetve birói eljárás indíttatik meg. (Szolg. szab. I. r. 210. §.)

Megemlítendő még, hogy a nemzeiközijogi intézetnek, 1912-iki évkönyvében kiadott, a tengeri háborúra vonatkozó kézikönyve is (Manuel des lois de la guerre maritime), amely a tengeri háborúról való intézkedései között a hágai egyezménynek a hadifoglyokra vonatkozó szabályait a tengeri háborúra kiterjeszteni kívánja.

Erre az intézetre a jövőben kétségkívül nagy feladatok várnak.

A hadifogolykérdés jelen állása s jövő megoldásának irányai.

Azonképen, hogy az első genfi egyezmény már a reá következő 1864., 1866. és 1870—71. évi háborúkban áldásosnak bizonyult, úgy tagadhatatlan az, hogy a hágai egyezménynek a hadifoglyokra vonatkozó szabályai is, nagy hiányaik és tökéletlenségük dacára áldásosnak mutatkoztak a mostani háborúban, mert azok ügyét legalább az anarchiától óvták meg. Legalább bizonyos rendszert állítanak fel, bizonyos útmutatásokat tartalmaznak, amelyeket a hadviselő államok, — és ezt örömmel megállapíthatom, — legalább nagyjából respektáltak. Ez maga is elég volt arra, hogy a hadifoglyok ügyét ne kezeljék teljes önkénnyel és kíméletlenséggel. Legalább körvonalalaiban megvoltak adva az elintézés módja, az ellenséges vöröskeresztek érinkezésének lehetőségé, a hadifogolyirodák kötelező felállítása futján pedig azok a szervek, amelyek a hadifoglyok ügyét, bár a rendelkezésre álló tökéletlen eszközökkel, — felkarolhatták, a hozzátartozóknak útbaigazítást, sokszor vizsgálatát és segítségét

nyújthattak, az ügyet és magát az intézményt is, már a háború folyamán fejleszthették és annyira-
amennyire kellő vágányba terelhették.

Megfelelő szabályok és azok intézményes biz-
tosítása mellett azonban keresztülvihető lett volna
az, hogy az ellenséges államok, legalább ezen a
téren fölösleges módon nem marcangolják egymást.

Következő fejtegetéseimnek célja, hogy erre
tőlem telhetőleg a fogolykérdésben szerzett tapasztalataim nyomán rámutassak. Nem lépek föl
azonban azzal a pretensióval, hogy a jövőre
vonatkozólag ennek a kérdésnek megközelítőleg
is tökéletes megoldását adjam. Ez most még alig
lehetséges.

A jelen háború a hadifoglyok ügyét problé-
mává avatta, amely még sok tudományos vita,
nemzetközi tanácskozások és remélem a hágainál
sokkal megfelelőbb és célszerűbb, újabb egyez-
ménynek lesz a tárgya.

A hadifoglyok ügyének majdani rendezésénél
a következő vezérelveknek kell érvényesülniök.

A háború mindenképp előtt az ellenséges had-
seregek ügye. Minden egyén, aki ezeknek a szfé-
ráján kívül esik, más szóval az ellenséges államok
nem kombattáns elemei a háború célja és fel-
adatai által megadott lehetőség szerint az ellen-
séges hadseregek által kölcsönösen kímélendők.

Ugyanezen kategóriába kerül az ellenséges
hadseregnek minden tagja, aki abból hadifogságba
jutása által kiesik.

A hadsereg fogalma alá tartozik minden, még tágasabb értelemben veti katonai személy (tábori papok, hadi tudósítók) is, aki bármilyen hadi szolgálatra van rendeltetve.

A hadifogolynak a háborús államok nem kombattáns elemei közzé való jutása maga után vonja, hogy az, bizonyos a dolog természetével járó különbségek szem előtt tartásával, lehetőleg ezen kategóriának megfelelő bánásmódban részesüljön.

A hadifogságnak azt a célt kell megvalósítani, hogy az illető egyén a háború további egész tartama alatt a kombattáns ellenség erejét többé ne gyarapítsa.

A hadifogság lényege tehát csak a megjelölt célnak megfelelő szabadságkorlátozás lehet, amelyből minden olyan kritérium kizárandó, amely a bosszú, a büntetés, az önkény, a megbecstelenítés jellegével bírhat.

Azon hadifoglyok, akik a háborúban kapott sérülésük folytán nyilvánvalóan szolgálatképtelenné váltak, felgyógyulásuk után saját hazájuknak kiadandók, sőt a lehetőség szerint saját hadseregüknek gyógykezelés végett mielőbb átadandók.

Az ilyen katonai egyéneknél a hadi fogság a dolog természeténél fogva céltalan, tehát lehető-szerint mellőzendő.

A hadifogságba jutott, de sebesülésüknél fogva nem szolgálatképtelenné vált katonák, teljes felgyógyulásuk időtartamáig az illető ellenséges hadsereg ugyanazon sorsú katonáival egyenlő elbánásban részesítendők. A szökés lehetőségeinek akadályozását célzó intézkedések, természetesen ez esetben is foganatba vehetők. Az egyforma elbánás a sebesültet illeti és nem a hadifoglyot.

Nagy vonásokban ezek azon elvek, amelyek a hadifoglyokkal való bánásmódban megvalósítandók. Munkám legnagyobb sikerének és legszebb jutalmának tekinteném azt, ha azzal bár csak egy szemernyivel is hozzájárulnék ahhoz, hogy intra et extra muros ezek az elvek kerüljenek alkalmazásba még a háború befejezése előtt.

Ha majd a népektől elmúlik a keserű pohár, a nemzetek szívéből elszáll a gyűlölség, ismét helyre fog állni a tudományos együttműködés és reá kerül a sor a háború sok termékeny tanulságának megvalósítására, a hadifoglyok ügyének minden bizonnyal bekövetkezendő nemzetközi rendezése a vázolt elvektől kell, hogy áthatva legyen.

Itt hangsúlyoznom kell a következőt;

Azon elvekkel szemben, amelyeket a hadifoglykérdés rendezésének mellőzhetlen alapjául felállítottam, szinte magától adódik azon ellenvetés, amelyet az első genfi egyezménynek némi ideálisan emberséges gondolatával szemben Bûntschli „Übertriebene Sentimentalität”, túlzott sentimentálismusként vetett fel.

Az t. i., hogy a háború, mely az ellenséges államoknak véres, kíméletlen összecsapása és amelynek célja egymás leverése, földre tiprása, ilyen kölcsönös kíméléssel nem fér össze. Ez azonban nem helytálló. Az egymásnak földre tiprását a hadseregek végzik; azok saját káruk nélkül nem lehetnek kíméletesek egymással szemben, azoknak ütni, vágni kell egymást mindaddig, míg az egyik fél békéért nem könyörög. Azonban ennek az állapotnak előidézésében épen a hadifogoly nem vehet részt, hiszen fogságának az a lényege, hogy a háborúnak most említett célját személyében lehetetlenné tegye. A háború kíméletlensége tehát vele szemben annak célját egyáltalában nem mozdítja elő, tehát felesleges és ellenkezik azzal az elfogadott elvvel; „omne licet, quae necessarium est ad finem belli”.

A másik szintén közelfekvő ellenvetés az, hogy a hadifoglyoknak a fenti elveken alapuló emberséges bánásmódja valóságos csábítás a megadásra és a gyáva, az életét menteni igyekvő katona biztosítása és jutalmazása.

A hadifogság azonban a legrosszabb bánásmód mellett is az életnek többé-kevésbé való biztosítása. A gyáva, kötelességét megszegő, az életéért reszkető katona azért fogja tehát a megadás alkalmát keresni, hogy a háború nyomorúságából és veszélyeiből magát kivonja, nem pedig, hogy a hadifogság mindenkor kérdéses jólétéhez jusson. Ez legalább is másodlagos célja lesz.

Viszont a hadifogság, mint a szabadságnak minden lényeges korlátozása arra a katonára, aki a hazájáért, a szabadságért, a jogokért küzd, aki egy magasztos célért lelkesen megy a halál elébe és akit nem a háta mögötti gépfegyver hajt a küzdelembe, az nem fogja a hadifogságot keresni akkor sem, ha ez valamely kitűnő állapot lenne is. A lelkes katonát tehát a „jó” hadifogság nem csábíthatja, a gyávat, a kötelességszegőt pedig a „rossz” hadifogság nem riaszthatja vissza. Az általam vázolt elvek különben is csak a felesleges szenvedések eliminálását jelentik és azoknak legeszményibb keresztülvitele mellett is, a hadifogság csak rabság, amely semmiképen sem lehet csábítás a gyávaságra és jutalom a gyávaságért. A hadifogságba esett katona egyébként igazolni tartozik magát és a gyáva megadás büntetendő cselekmény.

A vázoltam általános elvek keretén belül a következőkben a hadifogolykérdés egyes gyakorlati részeire térek át.

Kénytelen vagyok ehelyütt is előre bocsájtani, hogy a kérdés jelen stádiumában, — amint már jeleztem is, — nagyképűségnek tartanám, ha megoldásokkal akarnék előállni. Ez szerintem ma még nem is lehetséges, hanem majd a béke idejében a háborús tapasztalatok objektív leszűrődése után; ott ahol egyik-másik kérdésnél a megoldás módjára rámutatok, ezt annyiban teszem, amennyiben épen ezáltal kívánom annak mai hiányosságait

demonstrálni. De nem is tekintem ezen tanulmányom céljával a megoldások adását, mert fejtegetéseim valójában csak a lelkemből kiszakadó kiáltás a háború olyan szenvedéseinek látására, amelyeket a vak gyűlölet okozott. Reá akarok mutatni azokra a sebekre, amelyek nem a fegyver szabályos és céltudatos összemérésétől, hanem a gyűlölködő, erőpazarló, céltalan vagdaíkozásból keletkeztek a népek mostani gigantikus párbajában.

A megadás.

A hadifogságba jutás a megadás ténye által történik.

Erre nézve a hágai egyezmény csak annyit tartalmaz, hogy amennyiben etekintetben megállapodás van, ez pontosan megtartandó. Nézetem szerint ezen kérdés nemzetközileg szabályozandó. Szükséges, hogy a megadás jelei határozottan s egyöntetű módon meg legyenek állapítva, nem pedig a harctéri szokások alapján, melyek esetleg nem lévén a katonák előtt eléggé ismeretesek, félreértésekre s fölösleges vérontásokra adhatnak okot.

Szükséges továbbá, hogy a megadásnak az előirt formában való elfogadása minden harcoló katonára kötelező legyen s ne függjön annak egyéni nagylelkűségétől, kultúrfokától s elhatározásától.

A hadifogolylisták elkészítése.

A hadifogságnak a megadást követő fázisa fejtegetésem szempontjából a foglyok azonosságának megállapítása, megszámlálása, Összeírása, más szóval az úgynevezett hadifogolylisták elkészítése. Erről a hágai egyezmény egy nagyon kurta, kis paragrafust foglal magában. A kilencedik szakasz kötelezi a hadifogolyt arra, hogy nevét és rangját mondja meg; ez a rövidke, semmitmondó szakasz ezt a nagy horderejűnek és következményeiben fájdalmas fontosságúnak bizonyult kérdést ilyenképen még alig hogy érintette. Ennek a kérdésnek szabályozatlan volta pedig maga után vont, hogy ma az ellenséges államok, enyhén kifejezve hadiközigazgatási fejlettségükhöz képest intézkednek a listák összeállításában. Határozottan állíthatom, hogy a mi hadseregünk ebben a tekintetben több alapos-sággal, gondossággal és lelkiismeretességgel járt el, mint az orosz és szerb hadseregek.

A listák összeállítása a humanizmus és gyakorlati célszerűség követelményeinek akkor felel meg, ha az mielőbb és minél teljesebben

eszközöltetik. Ma a névjegyzékek elkészítésének és kicserélésének sem ideje, sem módja meghatározva nincs. Ennek következménye elsősorban az, hogy a listák kicserélése a kölcsönös kínzások egyik bő kútforrása, hogy továbbá a listák, — és itt kifejezetten az ellenséges névjegyzékekre utalok, — a tudatlanságnak és felületességnek valóságos rémpéldái.

A nevek hibásan, sokszor a felismerhetlenségig elferdítve vannak megírva. Az azonosság megállapításához szükséges személyi és katonai adatok vagy hiányoznak, vagy pedig tévesek és így a hozzátartozók értesítése legtöbbször leküzdhetlen nehézségekbe ütközik, ilyenformán az ellenséges listáknak egy nagy része csak lelkiismeretes munka, gyakorlat és nagy adag ötletesség útján volt használható. A listákban előforduló olyan név, mint pl. Korgel Schwepzer, Schweitzer Kornélnak bizonyult; Bicsant Migul, Erdi-Zuckane, Veredetraschy valóságos talányfejtés útján a Büdszentmihály, Erdősokonya és Veresegyháza jőnevű magyar helységek neveiként hámozódtak ki.

A mi a listák készítésének idejét illeti, elvül felállítandó, hogy azok a megadás után mielőbb összeállítandók. Erre nézve precíz szabályt fölállítani igaz, hogy aligha lehet, mert hiszen a megadás rendszerint harc közben történik és a foglyoknak elszállítása annak körülményeihez van kötve; az elvnek felállítása azonban célszerű,

mert az a katonai szolgálati szabályokban imperatív formában felvehető és a listák készítését minden esetre siettetni alkalmas volna.

A mi fogolylisták elkészítésének módját illeti, azoknak kötelező és egyöntetű módon mindazokat az adatokat kell tartalmazni, amelyek az azonosság kétségtelen megállapításához és a hozzátartozók mielőbbi és minél könnyebb értesítéséhez szükségesek. Ezek a következők: 1. Pontos név. 2. Születési hely és idő. 3. Katonai rang, hadtest, ezred, század vagy más megfelelő katonai adatok. 4. Az elfogatás ideje, lehetőleg helye. 5. Azon helynek pontos elnevezése, ahová a hadifogoly internálás végett elszállíttatni fog. 6. Pontos címe azon hozzátartozóknak, esetleg hatóságnak, amelyet a hadifogoly értesíteni kíván. Eképen a megadás után a fönti módon készülne *az alaplista*.

Ami az 5. pontot illeti, ezen adat a megadás után mielőbb készítendő alaplistában feltehetőleg nem mindig lesz föltüntethető.

A kérdés gyakorlati keresztülvitelénél tehát a hadifoglyok listáinak összeállítására az alaplistán fölül is lesz még szükség. Elkerülhetlenül szükséges — és ez most is így történik hogy a fogoly internálási helyére, illetve a hadifogolytáborba való megérkezése után az annak élén álló hatóság által az ott vezetett listába felvétessék. Ez volna szükségképen készítendő *második lista*.

A fogoly állományban történő minden változásról (átszállítás, elhalálozás) szintén lista készítendő, amely az egyes internálási helyeknek, illetve kórházaknak parancsnokságai által az erre a célra kijelölt (központi) hatósághoz történendő jelentések alapján külön vezetendő. A többszörös listák készítése biztosítja egyrészt azok teljes voltát, másrészt azok összeállítása több helyen (a harctér mögött, a kórházakban s a fogolytáborokban) történvén ezt a kétségtelen nagy s lelkiismeretes gondosságot igénylő munkát decentralizálja s így könnyíti és gyorsítja. Az a hátrány, hogy ugyanazon fogoly több listában fordul elő s hogy ez esetleg zavart okozhat, könnyen kikerülhet a bő azonossági adatok fölvétele és célszerűen keresztülvitt karthoték-rendszer által, ami a hadifogolyirodáknak a fönti módon lehetővé tenné, hogy úgy a saját, mint az idegen hadifoglyok mindegyikéről a kötelezőleg előírt egyéni lapot minden különös nehézség nélkül elkészíthessék.

Elvül felállítandó az is, hogy az első és második listát a hadifoglyok közül erre a célra kiválasztott alkalmas, kellő számú fogoly (lehetőleg tiszt, altiszt) készítse megfelelő ellenőrzés mellett; helyes listáknak készítése csakis ekként lehetséges, mert az ellenséges katonai közegek, akik rendszerint a hadifogly nyelvét nem ismerik, de megfelelő nyelvismeret mellett is az idegen nevek helyes összeírására csak nagyon kivételesen

alkalmasak, szabatos és megbízható listát nem képesek összeállítani. A listáknak a megjelölt módon való összeállításnál esetleg előforduló visszaéléseket a megfelelően alkalmazott ellenőrzést könnyen meggátolhatja.

A sebesült hadifoglyokról az illető kórház vezetősége tartozik az első listát készíteni; a felgyógyulás után a fogoly az internálás helyére való kerülése alkalmával az ott vezetett listában automaticæ kerül bele.

A hágai egyezmény tizennegyedik szakasza a tudakozó irodák által kívánja a foglyokról kiállítandó egyéni lapokban a következő adatokat nyilvántartani: Név, származási hely, elfogatás, sebesülés, halál ideje és helye, tisztnél rang. Azt azonban, hogy az iroda ezen adatokat honnan vegye az idézett szakasz egy szóval sem mondja meg és így ez az aránylag még eléggé gyakorlati intézkedés természetesen csak írott malaszt lehetett.

Bármily humánus mederben folyt eddig az irodák működése, bármennyire hatotta át ezeket, — és ezt a jövő szempontjából a szerb és orosz irodákról is megállapítani kívánom, — azon törekvés, hogy az egymástól és az ellenséges országokból jövő számtalan tudakozásnak eleget tegyenek, a hiányosan, rosszul készített listák folytán, a fogolyállomány nem megfelelő nyilvántartása mellett, a hozzátartozók keservesen ostromló kérdéseivel szemben csak némák ma-

radhattak vagy csak semmitmondó értesítést adhattak. Pedig bizonyos, hogy a háború célját egyik fél részéről sem akadályozta volna, ha a kombattáns sorokból kikerült katonák családjai azokról kellő felvilágosítást kaptak volna.

Újból ismétlem, mert azt eléggé hangsúlyozni nem bírom és ez fejtegetéseimnek egyik vezérmotívuma, hogy sem a ma, sem a jövő háborújának a hadifoglyokért sóhajtozó, aggódó és könnyeket hullató hozzátartozók romantikus hátterére szüksége nincs. Erre a dekoratív kellékre, erre a kölcsönös lelki puhításra az elmúlt háborúknak talán még szükségük lehetett, de a mai szédültes fejlettségű technikával bíró hadvezetés ez a kulisszák mögötti viharcsinálást bízást a sutba dobhatja már. A tragédia a színen eléggé hatásos.

A listák kicserélése.

Ez a mai viszonyoknak szintén egyik fájós pontja. A listák kicserélése az ellenséges államok közvetlen forgalmi és nemzetközi érintkezésének teljes megszakadása folytán a semleges államok közvetítésével történik. Ez a jövőben sem lehet másként. Annak időpontja azonban, hogy a listák elkészítésük után mikor adandók át, teljességgel rendezetlen lévén, ez az ellenséges államoknak belátására van bízva. Azok pedig, — a dolog kölcsönösségénél fogva is, — épenséggel nem sietnek a listák kiadásával. Ebből aztán a szenvedéseknek nagyon bő forrása bugyog. Az iskolai példa az, hogy a katona bizonyos időn át meglehetősen rendszeresen ír a harcterről. Egyszerre elhallgat. A hozzátartozók aggodása nőttön-nő. Az itthonvalók érzékeny fantáziája működésbe jön és lelkökben rémképek kergetőznek a távollévő harcos sorsáról. Remény és kétségbeesés váltják fel egymást. Elesett, megsebesült, fogságba esett-e? A lehetőségek fájdalmasan tág tere. A napok, hónapok múlnak, (volt számtalan példa, hogy 9—10 hónap is) a katonáról semmi hír nem

jön. Bármerre fordul családja kétségbeesetten, a stereotyp válasz az: „eltűnt, értesítés még nincs.” és az aggódó szíveket a bizonytalanság ezer kínja tépi-marja. Végre már szinte váratlanul a reménykedés meggyötrő elfáradása után jön egy hivatalos hír, sokszor egy levél, sürgöny. A tartalma röviden az, hogy a hozzátartozó katona „él, hadifogságban van.” Az elkínzott lélekről, az aggódó szívről végre lehull a bizonytalanság mázsányi köve.

Van-e szükség erre a szenvedésre, melyet csak néhány ügyetlen palettavonással tudtam lefesteni?

Erre a dekoratív szenvedésokozásra ismét semmi szükség nincsen.

Semmi akadálya nincsen annak, hogy a helyesen elkészített listák mielőbb kicseréltessenek és az illető hadifogoly irodák által feldolgoztassanak.

A listák kicserélése tehát a semleges államok ellenőrzése alá lesz a jövőben helyezendő, amelyek azokat az egyes vörös keresztet hadifogolytudósító irodáihoz megállapítandó módon késedelem nélkül eljuttatni fogják. Szükség esetére az illető állam katonai szempontból a saját állambeli irodával szemben cenzúrát gyakorolhat, a mennyiben a listák bizonyos részének közlése katonai okokból nem volna kívánatos.

Hadifogolyirodák.

A listák ügyének helyes megoldása után a hágai egyezmény 14-ik §-a megfelelne rendelkezésének.

Az egyezmény meglehetősen kimerítően és meglepő, mondhatni kivételes gyakorlati érzékkel állapítja meg az irodáknak egymással és a saját állambeli hozzátartozókkal szemben fennálló kötelességeit.

Maguknak az egyes irodáknak egyöntetű belső szervezése a különböző országok sajátos viszonyai miatt nem látszik célszerűnek. Az irodák a vörös kereszt égisze alatt maradjanak a jövőben is, azonban attól lehetőleg függetlenítendők. A listák kérdésének helyes megoldása mellett, az irodák kielégítő működése tisztára csak közgazgatási-technikai kérdés marad.

A hadifogyokkal való bánásmód

Annak helyén ismertettem azokat az intézkedéseket, melyeket a hágai egyezmény erre nézve tartalmaz. Szembetűnő, hogy ez a kérdés milyen rendszertelenül és tökéletlenül van megoldva. Az egyezmény általános elveket is alig állít fel és inkább néhány másodrangú részletre nézve pár vonással, hogy úgy mondjam, csak keretet ad. Így kimondja, hogy a foglyok munkára foghatók, a tisztéknek fizetés dukál, fegyelmi rendszabályok alkalmazhatók stb. Szinte teljes latitüdőt enged az illető államoknak arra nézve, hogy miként járjanak el. Ezt csak úgy tudom magyarázni, hogy a hágai conventio tárgyalásainál a fogolykérdést még problémának alig tekintették és azért a sebesültek kérdése mellett csak másodlagos elbánásban részesült. A sebesültek kérdése Dunant-nak agitációjával már akkor szélesben meg volt alapozva, több kongressus által megtárgyalva, a genfi konvencióban szabályozva, állandóan felszínen tartva, s így a hadifogolykérdés csak szerény helyet foglalhatott el mellette. A jelen háború tapasztalatai azon-

ban súlyosan beigazolták, hogy ez is probléma és ha nem az, csinálni kell belőle; agitáció, sajtó, kongressusok útján oda kell érleltetni, hogy ez a kérdés a háború szomorúan gazdag tapasztalatai alapján külön konvencióban megoldassák és éppen úgy enyhítse a háború szenvedéseit, mint ahogy a genfi és hágai egyezmények a sebesültügy terén valósággal enyhítették is.

A sebesültek ügye nemzetközijogilag sokkal jobban van megoldva. Ennek oka nagyrészt abban a pszichikai körülményben van, hogy az első genfi egyezmény óta elmúlt félszázad belevitte a népek köztudatába azt, hogy a sebesült katonának elveszejtése, pusztulni hagyása nemcsak botor barbárság, hanem úgy hadászatiilag mint az emberanyagnak a jövő szempontjából való kímélése tekintetében, — *bűn!*

Epen úgy kell tehát belevinni a köztudatba azt is, hogy a hadifoglyokkal való komisz bánásmód, szintén botor barbárság, a melyre egyrészt a háború szempontjából szükség nincsen, másrészt az ellenséges népeknek a jövőben való kibékülése szempontjából, — szintén *bűn!* Ezen kérdésnél a következő részletkérdések kivannak megoldást.

1. A hadifoglyok elhelyezése. Ezt a hágai convenció szintén csak per summos apices intézi el. A fogoly úgymond, városban, várban, táborban vagy bármilyen helyen internálható. Ez különösen az utóbbi kitétel folytán, csekély vagy

semmi korlátot nem szab az államoknak arra nézve, hogy a foglyukat hol akarják elhelyezni. A felsorolt megállapításba ugyanis a fegyház is akadálytalanul belefér. A foglyok elhelyezésének kérdése tagadhatatlanul nehéz, mert egyik állam sem készülhet speciell háború esetére a foglyok elhelyezésére, már annak kifejezetten átmeneti jellege miatt sem. Ki kellett volna azonban mondani és kimondandó a jövőben, hogy a foglyok internálására szánt helyeknek egyrészt meg kell felelni a higiénia követelményeinek, másrészt a kölcsönös megbecsülés követelményeinek. Szem előtt kell tartani, hogy katonáról van szó, foglyóról van szó, de nem gonosz-tevőről

Érvényesülnie kell tehát a hadifogság azon jellegének hogy az csak „Sicherungshaft“ biztonsági intézkedés; a hadifoglyok tehát például fegyintézetben nem helyezhetők el, de deportációs helyre sem szállíthatók. Oroszországnak a háborúban tanúsított azon eljárása, hogy hadifoglyainak legnagyobb részét a szibériai deportáltakkal egy kategóriába helyezte és Szibériának joggal *rettegett* helyeire hurcolta, a nemzetközi jogelvek legmesszebb menő megsértésének tekintendő, amelyet még a háború sem fog soha elfogadhatóvá és menthetővé tenni. A hágai egyezménynek említett felsorolásában tehát éppenséggel nem lett volna kár megtiltani azt, hogy deportációs helyekből internálási táborokat csináljanak. Nekem határozott meggyőződésem, hogy a

hági egyezmény ilyen tilalma sok magyar katonát óvott volna meg attól, hogy Szibériával közelebbi ismeretséget kössön.

2. A hadifoglyok ellátása. A 7-ik szakasz kimondja, hogy a fogoly tartásáról az ellenséges állam kormánya gondoskodik, ha nincsen más megállapodás. Az természetes, hogy a foglyok ellátásáról a fogolytartó állam gondoskodni köteles, ez másként nehezen is képzelhető. Ellátás alatt elsősorban az étkezés értendő természetesen. Itt is elvül keli felállítani, hogy annak mérvé és minősége legalább is olyan legyen, hogy a normális egészségügyi követelményeknek megfeleljen. Az ellátás fogalma alá azonban más elsőrendű szükségletek is tartoznak, pl. a ruházkodás. Az ezekről való gondoskodást nem lehet, de nem is ajánlatos a fogolytartó kormányra bízni. Biztosítani kell tehát azt, hogy a hadifoglyok államának kormánya akár közvetlenül, akár saját társadalma útján a foglyokról gondoskodhassak és hogy első sorban a hadifoglyok családjai bizonyos korlátok között hadifogoly hozzátartozóikat lehetőleg támogathassák. Ma ezt a kérdést, sajnos csak a kölcsönösség szabályozza. Az egyezménynek azon rendelkezése, hogy a hadifoglyok ellátás tekintetében a fogolytartó állam katonáival egyforma elbánásban részesüljenek, kellő ellenőrzés hiányában elégségesnek nem bizonyult. Azt hiszem, hogy az ellátás kérdésének fenti módja, úgy a

gyakorlati követelményeknek, mint a hadifoglyok érdekének sokkal jobban megfelelné.

Szabályozandónak tartom a tiszti ellátás kérdését. A tiszteknek bizonyos különállás biztosítandó, és a jövőben garantálni kell, hogy a hágai egyezménynek a tiszti fizetésre vonatkozó 17-ik szakasza tényleg érvényesüljön.

Elég szerencsés kézzel oldotta meg az egyezmény a foglyok munkára való alkalmazásának kérdését, bár a háború tapasztalatai alapján bizonyára célszerűbb megállapodások is lesznek létesíthetők.

3. Fegyelmi szabályok. A hágai egyezmény 8-ik szakasza kimondja, hogy fegyelem megsértése esetén megtorló intézkedéseknek van helye. Ezt tartom a hágai egyezmény leggyöngébb, szinte megdöbbenően tökéletlen pontjának. Az egyezmény ugyan a hadifoglyokat a fogolytartó állam katonáinak fegyelmi szabályai alá helyezi. Azonban ez rendkívül széles latitúdót enged a fogolytartó államnak arra nézve, hogy foglyaival miként akar bánni. A fegyelem alkalmazásának ezen problematikus korlátozás mellett való megengedése tehát nemcsak, hogy nem védi a hadifoglyokat, hanem a legnagyobb önkényt, a kegyetlenkedést, a zsarnokságot valósággal sankcionálja. A fegyelemsértés fogalmának megállapítását ugyanis reábízza az ellenséges állam kormányára, a hadifogolyparancsnokságra, az őrszemélyzetre, szóval olyan faktorokra, amelyek ezen fo-

galmat könnyen elképzelhető okokból nem éppen tudományos tárgyilagossággal fogják meghatározni. Bizonyos, hogy nem gondolok itt valamilyen szolgálati pragmatikára, de a fegyelemsértés fogalmát a várható visszaélésekkel szemben legalább jobban megszorítani kellett volna. Az észak-délamerikai háborúban a déliek fogolytáborában agyonlőttek egy fogolyt, aki néhány lépésnyire a tábor vonalán túl kilépett, a másikat mert egy közelfekvő patakából vizet akart meríteni, — bizonyára fegyelemsértés címén. Megszorítandó lett volna a megtorló intézkedések fogalma is és határozottan tiltandó olyan, akár testi, akár pedig lelki megtorló eszköz, amely a kínzás fogalmával összeesik. Amint tehát látható, az egyezmény legtöbb pontján olyan hézagok s hiányok mutatkoznak, amelyek majd a jövőben elkerülhetlenül kipótlandók lesznek.

Tudatában vagyok ugyan annak, hogy a nemzetközi egyezmények milyen fájdalmas vajúdasok között születnek meg. Hiszen a genfi egyezményre is az egyes államok valósággal csak ráfanyalodtak. A hágai és genfi egyezmények az emberszeretet buzgó munkájának, kitartó agitációjának köszönhetik elsősorban létezésüket. Éppen azért a háború lezajlása és a nemzetközi érintkezés helyreállítása után azoknak a tudományos és — philantrop tényezőknek, kik ezekben a kérdésekben eddig buzgólkodtak és sajnos, még nem eléggé kielégítő eredménye-

ket érték el, — munkájukat tovább lankadatlan energiával folytatniok kell

4. A foglyok *levelezése*. A modern háború, amely a népnek minden rétegét magával sodorja, százezernyi családi tűzhelyet dűl fel, A férfiaknak zömét elszólítja családjuk köréből, annak egységét tömegesen megbontja. Mint a földrengés megrázkódtatja az állam épületét és annak egyik alapját a családi intézményt Viszont azonban a régi háborúval szemben, amikor a hadba vonuló harcos visszatértéig hírt nem igen adhatott magáról, — lehetővé teszi a katonának, hogy azok a szálak, amelyek övéihez fűzik, teljesen el ne szakadjanak. A posta mindenüvé követi őt és közvetíti a levélbeli összeköttetést közte és az otthonvalók között.

A hadifogságba jutás után sincsen a katona ma hozzátartozóitól teljesen elvágva, mert a kölcsönösség alapján az ellenséges postai intézmények a fogságból haza és viszont a foglyoknak küldött levelezést továbbítják. Ez valósággal egy darab béke a háborúban. Habár semleges államok közvetítésével történik is a leveleknek ez az oda és vissza áradása, ez mégis nemzetközi kapcsolatot, egymással való érintkezést jelent és eklatánsán megvalósítja azt a gondolatot, hogy a háború a hadseregek dolga. Míg a fővágányon az ellenséges erők borzasztó egymásra rontása történik, a mellékvágányokon egy, lényegében a békében sarjadzó internacionális

folyamat tovább működik. A leveleknek ez a váltása meggyőző bizonyítékot szolgáltat amellett, hogy a háborúban nem kell absolute sutba dobni a békének minden kellékét. A háború címén az ellenséges államok megtagadhatnák egymástól azt is, hogy a foglyok hozzátartozóikkal bármi néven nevezendő kapcsolatban legyenek.

c/1 háború szenvedéseinek enyhítése tehát kétségtelenül lehetséges.

Hogy a levelezésnek ez a megengedett volta a háborús népek különben is zaklatott lelkének mit jelent, azt nem kell magyaráznom. Jelenti a nem kombattáns elemeknek olyan megnyugvását, olyan megkönnyebülését, amely a háború szenvedéseinek roppant nagy leszállítása. Az ellenséges censura természetesen nem engedi, hogy valamely nagyon bő, nagyon szívélyes levélváltás folyjon, a fogoly és hazájában levő családja között. Ám ezekben, az idő és tartalom tekintetében korlátozott, gúzsbakötött és ezért ridegnek látszó sorokból, a tábori és hadifogolylevelezőlapokból szeretet, remény és vigasztalás árad. Sajnos a levelezés kérdése szinte rendezetlen még. Pedig egyenrangú fontosságú a fogolykérés bármely más részletével.

A hágai egyezmény portomentességét biztosít a fogolyleveleknek, amiben implicite azoknak megengedett volta benne van. Hiányzik azonban a fontos részletek főként a levelezés biztosítása-

nak megoldása. Ez okozta azt, hogy szegény foglyaink tömegesen panaszkodnak, hogy otthonról hírt nem kapnak, dacára annak, hogy százávaí küldték nekik a levelezőlapokat, a leveleket és az ugyancsak említett körülmény okozta azt, hogy a foglyok által irt üzeneteket is általában hasonló sors érte. A levelezés fogalmába a sürgönyzés is tartozik a dolog természete szerint. Reá kellett mutatnom a kérdésnek rendkívüli fontosságára és annak szükségességére, hogy az a jövőben rendezést nyerjen.

5. Garanciális *intézkedések* A hágai egyezménynek a hadifoglyokra vonatkozó része nemcsak azért nem vált be, mert hiányos és tökéletlen, hanem főképpen azért, mert teljesen mellőzi annak ellenőrzését és garantálását. A hágai egyezmény lehetett volna bár a legtökéletesebb a maga nemében és legyen bár a jövő egyezménye is az, legyen annak minden sora ember-szeretettől áthatva, — az továbbra is írott malaszt fog maradni nagy részben, ha nem történik gondoskodás arról, hogy annak rendelkezései érvényesüljenek is. Mert ezt az ellenséges államokra bízni: vagy kétszínűség, vagy naivság. A hágai egyezménynek szigorú betartását ellenőrzés kényszer nélkül kívánni az egymással háborúban levő államoktól, — lélektani lehetetlenség.

A jövő egyezményének kétségkívül ez lesz egyik legnehezebben megalkotható része A jelen

háborúnak tapasztalatai, de az egyezmények története is bizonyítja, hogy az államok azoknak kötelezettségeit, bár nehezen, de mégis vállalták. Ridegen elzárkóztak azonban minden olyan intézkedéstől, amely azoknak keresztülvitelét biztosítani akarja és ennél fogva akaratukba való belenyúlást, intézkedéseiknek ellenőrzését célozta, a szent szuverenitást bármily mértékben is érintette.

A jövő háborújában tehát a semleges államok részéről energikus és kellő ellenőrzést kell megszervezni és módokról gondoskodni, hogy azt keresztül vigyék és a tapasztalt visszaéléseket azonnal megtorolják. Már a jelen háborúban is az önkéntesen megengedett ellenőrzés, vagyis kölcsönös megengedése annak, hogy az államok a hadifogolytáborokat semleges képviselők útján megtekinthessék, továbbá ezen képviselők jelentéseinek a semleges sajtóban való közzététele, nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a hadifoglyoknak helyzetét kölcsönösen megjavítsa.

Szerintem a kellő módon megszervezett ellenőrzésnek legerősebb és legalkalmasabb fegyvere lesz a jogosnak kimondott *retorzió*, a semleges kontrolszervezet által megállapított minden sértéssel szemben

Akkor azután minden fogoly, aki egy ilyen módon alkalmazott retorziónak következményeit fogja sínyleni, nem az azt alkalmazó ellenséget

fogja gyűlölni, hanem saját kormányát, mely arra intézkedéseivel vagy mulasztásaival alkalmat szolgáltatott. És ha a saját állama által ekképpen okozott rossz bánásmód keserűséget és fájdalmat fog benne támasztani, tudni fogja, hogy ezért a felelősség azt terheli. Ha lesz benne harag, azt nem a fogolytartó állam ellen fogja megőrizni, hanem a hazai, s így előbb-utóbb *felelősségre vonható* tényezők ellen. A foglyok *emberséges* bánásmódjának a *biztosítása eszerint* éppenséggel nem volna sem elméleti, sem gyakorlati szempontból túlságosan nehezen megoldható probléma.

Hiszem, hogy előző fejtegetéseimben foglalt elvek szerint alkotandó új nemzetközi megállapodás a jövő háborúját, — ha lesz — kevésbé vaddá, kegyetlenné fogja tenni és annak minden borzalmát csakis az elkerülhetetlen haditerületre fogja szorítani. Ha ez keresztülvihető lesz, a háború csapása sokkal kisebb szenvedést fog reálmérni az emberiségre, amelynek talán végzete, hogy időnként saját testét marcangolja.

A polgári internáltak kérdése.

A sok közül csak egy esetet kívánok előrebocsátani azok közül, amelyekről a nyugati országokban internált magyar honos polgári hadifoglyokat illetően tudomást szereztem. A nevek azt hiszem lényegileg nem tartoznak ide. A háború után ha kellene, módomban volna az alábbi esetet bizonyítani is. Szándékosan mellőzöm annak említését, hogy az melyik országban történt Reám nézve abból a tanulság fontos. Szándékosan a nyugati országokban történt esetet mondom el, mert Oroszország és Szerbia legalább nem tartoznak az úgynevezett „művelt nyugathoz”. Végre pedig a száraz tények rövid előadására szorítkozom.

Egy gyászruhás asszony könnyes szemekkel mondotta el nekem, hogy 4 évvel ezelőtt külföldre P. városba került, ahol egy magyar iparoshoz férjhez ment. Tisztességes nehéz munkával keresték kenyerüket. Magaviseletük soha kifogásra okot nem adott. A háború kitörése után őt és beteg férjét a rendőrségre idézték és letartóztatták. Anélkül, hogy akár pénzzel, akár

Meggyőződésem szerint a hágai egyezmény nélkül a hadifoglyok is a ténylegesnél sokkal rosszabb, néhol talán a legembertelenebb bánásmódban részesültek volna. Ez bizonyítja azt, hogy a háborút ugyan egyezményekkel megszüntetni nem, *humanisálni* azonban igenis lehet. Az internáltak ügye a legszomorúbb bizonyíték erre nézve.

A jövőben alkotandó nemzetközi egyezmény tehát ebben a tekintetben is hivatva lesz rendet teremteni és kiküszöbölni azt a mérhetetlen, fölösleges, a háború céljához nem tartozó és ezért ostoba szenvedést, amelyre reámutattam.

A polgári internáltak kérdése ugyancsak a háború által felvetett új probléma. Megoldásáról a tények általános objektív ismerete nélkül ma még úgy hiszem, használhatót mondani nem igen lehet. Megállapítani kívánom azonban, hogy ez a probléma felmerült és megoldásra vár.

Függelék.

A genfi egyezményeket az 1913. évi 20. t.-c, a hágai egyezményeket az 1913. évi 43. t.-c. foglalja magában.

A hágai egyezmény alapján a magyar vörös kereszt egyesület keretében 1914. aug. 29-én megalakult a hadifoglyokat gyámolító bizottság. Elnöke: Darányi Ignác, előadója: dr. Farkas László. A bizottság tagjai: gróf Apponyi Albert, dr. Bernát István, Berzeviczy Albert, gróf Esterházy Sándor, Földi János, dr. Henney Vilmos, Hevesy Lajos, dr. Jeszenszky Sándor, Jekelfalussy Zoltán, gróf Károlyi Gyula, Krolopp Hugó, Lyka István, dr. Nehrebeczky György, dr. Nemes Antal, dr. Némethy Károly, Simontsits Elemér, dr. Sonnenfeld Zsigmond, Rubinek Gyula, gróf Teleki Sándor, dr. Zubkovich György.

A bizottság a genfi és más semleges vörös keresztet útján a magyar hadifoglyokat lehető védelemben és támogatásban részesíti. A foglyok érdekében nagyarányú gyűjtési akciót indított, a mely több százezer koronát eredményezett már. A gyűjtött összegnek nagy része szegény emberek adományából került ki és a magyar nép minden téren megnyilatkozó áldozatkészségének

egyik példája. Eddig a Szerbiában levő s konynebben hozzáférhető foglyaink nagyobb összegű kollektív segítséget kaptak, az Oroszországban levőket az orosz kormány ellenkezése miatt csak egyénileg lehetett adott esetekben támogatni.

A gyámolító bizottság a magyar vörös kereszt kebelében ugyan, de önálló hatáskörrel, hadifogolytudósító és gyámolító irodái létesített, amely 1914. okt. 1-én megkezdte működését. A hivatal vezetője: Földi János, a vörös kereszt részéről kiküldött megbízottak Krolopp Hugó, Lyka István és Nehrebeczky György. A teendőknek nagy részét önkéntes hölgyek látják el.

A hivatal végzi a foglyok kutatásának, családtagjai értesítésének nehéz munkáját, közvetíti továbbá a foglyok és azok családja között a levélváltást és pénzküldést. 1914. okt. 1-től-1915. mára végéig a hivatalhoz 134.325 *levél*, távirat és tudakozódás érkezett. A hadifoglyoknak és internáltaknak továbbított levelek száma addig 26.062 volt. A kutatások száma aziden; 107.837. Eredmény 43.670 esetben volt, ami a fogolyügy mai primitív szervezete mellett a hivatalnak dicséretére válik.

A fönti idő alatt 200.000 koronánál nagyobb összeget közvetített foglyainknak. Amellett, különösen újabban a hazai nagyobb bankák (Pesti magy. keresk. bank, Magyar általános hitelbank és a Belvárosi takarékpénztár, továbbá más na-

gyobb fővárosi, sőt vidéki bankok is) sok pénzt továbbítanak távirati utón a hadifoglyok részére.

A hivatal az itt levő katonai és polgári szerb foglyok részére érkezett pénzeket is rendeltetési helyükre juttatja.

A hivatal helyisége Üllői-út 1. sz., alatt van. Hivatalos órák: hétköznapon d. e. 9—1-ig, d. u. 3—7-ig vasár- és ünnepnapon d. e. 10—1-ig. Az üllői úti utcai helyiségben szóbeli felvilágosítást nyújtanak a hivatalos órák alatt. Itt kaphatók a hadifoglyainkkal való levelezés céljára kibocsátott portómentes levelezőlapok. Vidéken a postai hivatalok árusítják azokat.

Ebben a néhány sorban kívántam megismertetni a hadifoglykérdésnek Magyarországra vonatkozó főbb közlrdékű adatait.

Tartalom-jegyzék.

	Lap
Előszó	3
Általános elvek.....	7
A hadifoglyok ügye a tételes nemzetközi jogban	
1. A genfi két egyezmény.....	17
2. Az első hágai békekonferencia	30
3. A 2-ik hágai békekonferencia.....	33
A hadifoglykérdés jelen állása s jövő megoldásának irányai.....	45
A megadás.....	52
A hadifoglylisták elkészítése	53
A listák kicserélése.....	59
Hadifoglyirodák	61
Hadifoglyokkal való bánásmód ..	63
1. A hadifoglyok elhelyezése.....	64
2. A hadifoglyok ellátása	66
3. Fegyelmi szabályok	67
4. A foglyok levelezése	69
5. Garanciális intézkedések ..	71
A polgári internáltak kérdése	75
Függelék.....	79